

SZÉCHENYI ISTVÁN

HITEL

1828-1829*

TARTALOM

Honunk szebb lelkű asszonyinak

Előszó

Bévezetés

Nehány, a tárgyat megelőző észrevétel

A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene

A magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményi engednék

A magyar gazda ma nem viheti mezeit a lehető legmagasb virágzásra

Magyarországnak kereskedése nincs

Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

Bérekesztés Végszó

Előszó

Nincs oly bölcs a világon, ki még igen sok hasznossal ne nevelhetné tudományát, mint viszont: alig van oly tudatlan a föld kerekén, kitől egyet s mást nem lehetne nagy haszonnal tanulni. Minden emberben van valami jó, mint virágokban méz, s így remélhetem: a közönség engedőleg fogja ezen értekezést fogadni.

Én azt szeretem hinni:* minden jobb lelkű ember bizonyos vágyást hordoz szívében – habár sejtetlen is –: magán, felebarátin s mindenben, ami őt környezi, szüntelen javítani. Ezen a tökéletesbhez ellenállhatatlan vonzódás legszebb tulajdona az emberi léleknek; s amint halhatatlan része jobban s jobban fejledez, annál inkább nő s erősödik az benne. S e szünetlen vágyás következtében leend lassan-lassan a vad eszkimó emberré, az által emelkednek egész nemzetek előbb-utóbb legtökéletesebb, virágzóbb, boldogabb létre, s annak mindennapi előmenetelét gátolni akarni éppen oly hasztalan munka, mint annak úgylétét tagadni öncsalás.

Előbbre s magasabbra törekedik az ember, ez kétséget nem szenved, s mi azt minden tárgyban láthatjuk. Csak újabb időkben is mennyire javult hazánk némely részeiben, teszem, a földművelés, mezei gazdaság? Lakásink hogy csinosodtak, városink mely szerfelett szebbültek sat.? És ha nem történt is nevezetes s még sok lábra nem állíttatott, ami említést érdemlene, nem halljuk-e legalább szinte mindenki szájában a panaszt? Egynek az utak rosszak, másnak kereskedés, vízi csatornák, vasutak kellenének; ennek a szegények s koldusok nagy száma terhes; annak a nyelv nem eléggé halad, az olvasók mennyisége csekély; megint mások az éjjeli világosítás híját kárhoztatják városinkban, nemkülönben a trottoirok s fedélcsatornák nem létét; ismét mások a tömlőcöket s foglyok tartását gondolják hibásoknak s több efféle.

Hogy minden időben volt, van s lesz is panasz, természetes; de igen különbözik *a javítani kívánástól*

Amaz magával, embertársival, kormánnyal, egyszóval mindennel való elégedetlenségből foly, s többnyire alacsony haszonkeresés vagy romlott sárepe nyaválája. Emez pedig embertársihoz, hazájához s a tökéleteshez vonzó szeretetből ered, és szebb lelkek sajátja.

Ezen szebb s jobb ösztön nálunk szembetűnően nevededik, s nagy szám készen áll – fáradsága s java egy részének áldozatával – egyet s mást hazája vagy legalább vidéke virágzatára s gyarapodására előmozdítani s felállítani. Soknak, igen soknak célja csak egy: nemes és dicső, s nem egyéb, mint a közjó előmozdítása; de annál különbözőbbek s többfélék azon módok, melyeket mindenki a közcél elérése végett legfoganatosbagnak tart s melyekhez ragaszkodik. Mindegyik építeni akar s mind ugyanazon egy épületen, de a talpkövet szinte mindegyik másképp s máshová akarja rakni, s mindegyik különb móddal fog az építéshez. Sok az első emeleten kezdi, némely annak kifestésével, s némely szinte a ház tetejével gondolja legjózanabbnak a munka kezdetét. Igazi talpkövet ritka rak.

„Bárcsak szabad volna a horvátországi Ludovica-út”^{*} – így szól egyik. – „Volna biz inkább függőhíd Pest és Buda között” felel a másik. – „Mindenekelőtt sétálóhelyeket készítsünk, s a pesti Duna partjaira fákat ültessünk, mert azok növényéhez idő kell, és ...” – „Ez már mély okoskodás! Állítsunk magyar theatrumot inkább, az terjeszti a nemzetiséget s nem a fák!” – így bölcsekednek mások. – „Csak külföldön ne laknának mágnásink, költenék pénzeket jószágikon, s járnának csak vármegyegyűléseinkre.” – „Hiszen az nem árt, csak az a külföldi ruha, kapca és cipő, meg az a, hogy is mondják csak, *collier grec*^{*} ne csúfítná magyar testeiket s képeiket” – így szitálják az igazságot megint mások. – „Papirospénz öl bennünket, bár körmöci aranyunk volna, s bányáink temérdek kincse hazánkban maradna.” – „Nem ez, barátom – felel erre más –, csak a só, a só ne volna oly drága.”^{*} – És számtalan több effélék! Csakhogy ki-ki saját gondolatját hiszi legmélyebb sarkalatkőnek s leg- és legelső lépésnek, melynél hazánk lehető előmenetelét kezdeni kellene.

Sokan pedig minden hátramaradásunkat a kormánynak tulajdonítják. – Az *appalto*, a harmincad okozza képzeletekben nyomorúságunkat. Csak az ne volna, díszlenék akkor minden. Számosan szomszédink – kikkel közös urunk van – kárán akarják alapítani a magyar szerencsét; és szünet nélkül a vám és csak a vám körül fárítgatják eszeket. Mint a félszemű, ki mindég azon szomorkodik, hogy vak szemével nem lát, s nem örvend inkább a természet csudáin, melyek megmaradt szeme kristályában festekeznek. Vagy mint ama gazdák, kik szánakozó mosolygással hallják

Young, Koppe, Thaer

neveit; új szisztémákról; váltógazdaságokról, szederfákról sat. pedig hallani sem akarnak, de magokat sokkal eszesebb s ügynevezett praktikusabb gazdáknak tartják, ha mindezen esztelenségekkel nem bajlódna – s minden jobb industria helyett jobbágyiktól, amit bérben bírnak, elszedik, azokat legjobb földeiktől megfosztván

újonnan regulázzák

,^{*} s őket lassan-lassan erejeből kiveszik, és aztán szinte hazafitlanságnak állítják, ha valaki a magyar adózó nép sorsát e részben irigylésre méltónak nem véli; az egész alkotmánynak felfordulását jövendelik pedig, ha a kormány az ő ugyancsak

genialis

gazdálkodási módjokat gátolja s a köznépnek pártját fogja. Így gazdálkodik szomszédunk, a török is, s akárki mit mond, tagadni nem lehet, hogy ennél könnyebb, egyszerűbb s olcsóbb földművelési mód a világon nincs! Szóval: sokan csak mindég más kárán akarnak gyarapodni, vagy ott, ahol lehetetlen, s nem oly módokhoz nyúlni, melyek által mind a két rész nyertes lehetne.

Némelyek szomorúan fűtyörészik el a mohácsi veszedelem nótáját, s azt hiszik, ott van koporsója minden szkíta fénynek. S tán úgy van – ámbár én nem hiszem –, de az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elibe, s elveszett kincse siratása helyett inkább azt tekinti s vizsgálja, mit menthetett meg, s avval bélelegedni s lassankint, többet szerezni iparkodik.

Igen sokan pedig a jó régi időt siratják, a jelenről egészen elfelejtkeznek, s azért ezt bölcsen nem is használhatják. Márpedig, hacsak *a régiség bája* nem, egyéb bizonyosan semmi sem teheti előttünk kíváncsabbá eldődink idejét saját éltünk napjainál. Másokat ezzel rá nem szedhetünk, mert fennhangon szól a história; s az öncsalás esztelenség. Sok ember a régiségnek oly tisztelője, hogy egy faragatlan követ remeknek vél, ha tán valaha Cicero ült rajta, s néhány eldült vékony oszlopot, mivel sok századi, inkább csudál, mint p. o. a londoni Waterloo kőhidat vagy a simploni utat, mert ezek csak néhány esztendeiek. De ezen gyengeség is a tökéleteshez való vonzódásból ered. Néhány országban a régi kor idejében annyi ment végbe, ami nagyság címerét viseli, annyi az emberiség díszére méltó, hogy semmi se természetesebb, mintha annyi csuda tünemény a felhőkbe könnyen emelkedhetők ítélőerejét úgy elragadja, hogy ő még a régi rozsdát is az új fénynél nagyobbra becsülje. A mi hazánkban ily nagyság, melyet siratni lehetne, még nem volt. S hála az egeknek, hogy nem volt! Mert így még lehet! S örvendjünk, hogy régebben nem éltünk, s még előttünk napjaink!

Hány ember nyom forgott le, mióta nemzetünk Európába költözött? S növésünk és kifejlődésünk ellen mennyi akadály? S hány esztendeje csak, hogy a török Budán dült? S mely kevés, hogy Gallia árja* hazánkon? S így ha bajunk nem is oly felette nagy, s ily zavarban s ily rövid idő alatt előmenetelink körülményinkhez képest gigásziak is, ne gondoljuk azért, hogy Visegrád poraiban s régi Buda falai közt el van már temetve nemzeti díszünk, mert a nagyságnak ezen előjelei csak egy szebb hajnal virradtára bátoríthatnak; hanem legyünk bizonyosak, hogy igazi felemelkedésünk ideje még hátra van.

Csak az a valóságos bölcs hazafi, ki lehető kíván, s jól tudván, hogy az ember gyenge léte miatt se felette boldog, se határtalanul boldogtalan nem lehet, a középúton jár. Ő lélekderülten él, szomorú unalom nem öli óráit, s a közjóért fáradozván, nem panaszkodik mindegyre hasztalan, hanem inkább felkeresi a hibákat, s azoknak kútfejeit nyomozza, kifejti, s rajtok segít, ha lehet; ha nem lehet, nemesen tűri – gyáva panasz szájából nem hallatik. A hibákat pedig inkább magában keresi, mint másokban, mert magával parancsolhat, másokkal nem. Ha senki se tenné kötelességét, teszi ő, úgy mint az igazi hős maga megáll, ha a többi futásnak eredett is. S mennyi számos jót tehetni hazánkban, csak hogy *bona fide* közhaszon legyen a cél s ne fényűzés, hírkapkodás, dicséret szomja!

A sokasággal, tudva van, úgy boldogul az ember, ha mindenét dicséri s csudálja; ki igazat mond, hibáit felfedezi s dorgálja, az sohasem kedveltje, mert hiúságát sérti s önfelsőbbségét

éreztetni. Elcsábítani könnyű, s ahhoz csak hízelkedés kell, mely alig lehet oly durva s a valóval oly ellenkező, hogy mégis sokan szívesen ne nyelnék el s meg ne emésztenék. Ezen álpénz becse nagy a világon, és még akkor is kelendő, mikor nem *justae ligae monetának** tudatik azon francia anekdota szerint, mely így kezdődik: Tudom, hogy megcsal, de szórakoztat. Hány falusi lakos emelne minket egekbe, ha szállásokra azon elhatározott feltétellel mennénk, hogy általjában mindent, ami övék vagy ami magyar, dicsérni, s mindent, ami másé vagy külföldi, kivétel nélkül gyalázni akarnánk. S ellenben hány tartana minket elkorcsosodott magyaroknak, ha tán egyet s mást a gazdaság újabb folytatása módjáról, a legelő felosztásáról, nemesebb szőlőtőke ültetéséről, boraink jobb készítéséről, más nemzetek elsőségéről s ilyesekről szólanánk? Hány kárhozná, ha többek közt csak afféle puhaságunkról, hogy még lóra se merünk ülni, vagy annyi tárgyokban szívreható tudatlanságunkról és mégis oly igen fennjáró büszkeségünkéről tennénk említést?

De célunk nem az, hogy számos úgynevezett jóakarókat s barátokat szerezzünk, kik egy nap egekbe emelni, másnap pedig sárral lennének hajlandók bennünket hajigálni, amint ti. hiúságoknak kedvezünk vagy ellenezünk, hanem hogy használjunk. S azért igazat fogunk mondani mindenkor és mindenütt, akár tessék, akár nem. Az igazi barátság szent kötelessége hízelkedéssel soha nem él; a meg nem romlott magyar pedig az egyenes bátor szót becsülni tudja, s nem az elfajult s elromlott hazafiakat veszi például, hanem azokat, kik nem kevésbé hű jobbagyai királyoknak, mint honjok valódi polgárai. Nem azokat, kik azt vélik, hogy hazafiúi tett urunk megbántása,* sem azokat, kik azt kiáltják, hivatalban lévő nem is lehet jó hazafi, s csak az *igazi patrióta*, ki minden intézetet, minden rendelést kivétel nélkül rágalmoz – mint sokan azt tartják igazán mesterszakácsnak, ki mindent rendkívül paprikáz, s csak azt ugyancsak magyar embernek, ki azt szereti is.

Azokat se majmolja, kiket semmi szebb vonzódás nem köt anyaföldjökhez, mint egyedül jóvedelmeik pontos elvárása, s kik ahelyett, hogy hazafiaik elősegítése végett kezét nyújtának, azokat inkább gúnyolják, és sokszor bárdolatlanságokért kacagják, holott még az okatlan állat se ocsmányítja maga fajtáját, s még az undok szarka se mocskítja be tulajdon fészket. De ugyancsak azokat sem odahaza az elválhatatlan pipával, kik minden előmenetelnek eleven gátjai, here gyanánt csak henyélve híznak a haza zsírján. A dolgos méh nem marad örökkén kasában, ide s tova bolyong, s becses mézzel tér elvégre vissza.

A valódi magyar vaktán senkit se követ, hanem a lehető legmagasb lépcsőig mind testi, mind lelki tehetségit s tulajdonit sajátsága szerint fejti ki; foglalatosságit s életét személyiségéhez s körülállásihoz alkalmaztatja, maga körében marad, és bármi csekély lenne is tisztje, annak tökéletes teljesítése s önbecse által ad dísz és fényt. Ki nem tudja, hogy sokféle ember kell a társaságban, sokféle hivatal, ú. m. egy erőműben sok szerszám, sok karika sat.; de se az, se ez nem foroghat jól, ha mindegyik része nem tökéletes; vagy ha a rugó a láncnak, ez pedig a tengelynek akarja játszani rolláját, vagy ha minden részek közt nem uralkodik legszorosb összeköttetés, legtökéletesebb egybehangzás. Tegye csak mindegyik maga kötelességét s ne valamit egyebet; hanem azt ugyan emberül. Ne avassa magát politikába, kormányba helyén kívül – mit is tud ehhez, midőn oly kevés bizonyos datumi vannak. Mi, birtokosak a gazdaságot, kereskedést mozdítsuk elő; fejtsük ki a tárgyat jobban s jobban; oktassuk, világosítsuk fel egymást, álljunk sokan össze, mert mit tehet egy ember, concentrice vigyük a dolgot s ne excentrice, mert eldarabolva hazánk tágos mezein hány szép feltétel s jóakarókat némul el s

némult el már, mely egyesüléssel s egyetértéssel vajmi szépet és nagyot alkotna s alkotott volna! Tanácskozzunk, fáradjunk s cselekedjünk, s csak ne kívánjuk még azt is, hogy a kormány érettünk szántson, vessen s csűreinkbe takarítson is. Csak eszünkbe se jusson, hogy gátot fogunk találni előmenetelünkben, mert uralkodónk se kíván egyebet közboldogságunknál, s ha némelyek közülünk nem részesek abban, urunk tehet-e arról? – vagy mi magunk?

Már mindezek után – érzem, rajtam a sor, hogy vélekedésimet: ugyan mit kellene egyben s másban előmenetelünk végett eszközölni? – előadjam, mert hibát találni vajmi könnyű, s ahhoz mindegyik tud, de jobbat előállítani – bizony nehéz, s abban szerencsés leszek-e? – nagy kérdés.

Most csak pénz-, kereskedés- s gazdaságbeli tárgyakat kívánok fejtegetni, s így általányosan csak azokról lesz szó. Ha tán egyebeket is belekevernék – amit tenni fogok-e, nem-e? – még magam se tudom, ami azonban könnyen megeshetik – azért előre is engedelmet s bocsánatot kérek, mert nekem már az a szokásom vagy hogy jobban mondjam – hibám.

JEGYZETEK

*A munka írásához Széchenyi 1828-ban kezdett hozzá. Eredetileg a reformprogram elvi alapvetését kívánta egy könyvben elvégezni, de a program körvonalazatlansága folytán sokat küzdött műve szerkezetével, megformálásával. Próbálkozásait a tervezett többféle címvariáns is kifejezi. (*A belső csend alapjai, Magyarokról, Gyógyszerek, Vizsgálatok, Kérdések* stb.) Eközben, 1828 novemberében kapja meg bankárainak levelét, amelyben egy kisebb kölcsönkérelmét visszautasítják. Az eset megvilágosító élmény Széchenyi számára; ráébred, hogy nem a belső, szubjektív feltételek, hanem az objektív viszonyok, a hitel hiánya a meghatározó jelentőségű. Könyvét most már e kérdés körül csoportosítva formálja véglegessé. Egyes szövegrészek természetesen régebbiek, s így igen gyakran tér vissza a személyiség erkölcsi súlyához, megbízhatóságához, a nevelés kérdéseire stb. Egyúttal olvasója kalauzául is szegődik, kitérőire a végleges szövegben folyvást felhívja a figyelmet.

A kész kéziratot Széchenyi nyelvi szempontból még átnézte barátaival, köztük Döbrentei Gáborral. Némely stiláris változtatási indítványt elfogadott, másokat nem.

A munka, amely tartózkodott a kormányhatalom bírálatától és közvetlenül nem fejtegetett politikai kérdéseket, a cenzornál sem talált érdemi ellenvetésre.

A könyv 1830 januárjában került ki a sajtó alól Pesten, a Trattner-Károlyi nyomdából. Kezdetről nagy érdeklődés fogadta, s ez rendkívülivé fokozódott a júliusi párizsi forradalom által is élénkített politikai légkörben. Még abban az évben három további kiadása jelent meg, s németre is lefordították.

Teljes szövegét a két összkiadás keretében adták ki újra: 1904-ben és 1930-ban; az utóbbi, „centenáriumi” kiadás kritikai jellegű, s a sajtó alá rendező Iványi-Grünwald Béla bevezető tanulmánya jórészt feltárta a közvetlen hatásokat és átvételeket, elsősorban a radikális angol teoretikus, Jeremy Bentham nézeteit illetően. 1980-ban, a másfél százados centenárium alkalmából, majd újra 1984-ben és 1991-ben fakszimile kiadása látott napvilágot.

Kézirata: MTAK Kt SzGy.

*Én azt szeretem hinni – Széchenyi művének kezdő szavai munkájának befejező szavaira utalnak: „én azt szeretem hinni – [Magyarország] lesz”; s mintegy keretbe foglalják művét.

*Ludovica-út – Lujza-út, Károlyvárosból Fiumébe vezető kifogástalan, 1819-ben elkészült útvonal. Magántársaság építette, amely magas útvámost szedett.

*Collier grec - De a szakállammal csak meg vagy elégedve? Zordon államférfiúi pofaszakáll, az arcomat bekeretezi, mint a csimpánzokét. Collier grec - hősies szakáll, a jövő szakáll, szabadságszakáll, akárcsak a tied. (Surányi Miklós: Gróf Széchenyi István MEK: mek.niif.hu/04700/04792/html/02.htm)

*újonnan regulázzák – A jobbágy saját használatú (úrbéres) földje jogilag a földesúré volt, de nem csatolhatta azt saját földesúri (allodiális) gazdaságához. Módjában állott viszont, hogy a földek új felmérése, rendbeszedése, „regulázása” ürügyén a jobbágyok jobb minőségű földjeit rosszabbakra cserélje, vagy a felmérés során mutatkozó felesleget valamilyen ürüggyel saját gazdaságához csatolja.

*justae ligae moneta – jó veretű pénz.

*hazafiúi tett urunk megbántása – Széchenyi a Világ-ban Dessewffy Józseffel vitatkozva értelmezi valóban félreérthető mondatát: arra gondolt, hogy vannak olyanok, akik szerint egy hazafias tett bántja az uralkodót.

<http://mek.niif.hu/06100/06132/html/>